

مانع‌های تربیت و یادگیری

در ارتقای کیفیت آموزشی و جلوگیری از افت تحصیلی و بازماندگی از تحصیل

دکتر ابراهیم نجفی فر، مدیر دبیرستان، منطقه ۱ تهران

تربیت و یادگیری دو رکن بنیادین نظام تعلیم و تربیت هستند. اگر یکی از این دو دچار گسست شود، دیگری نیز از مسیر اصلی خود منحرف خواهد شد. مدرسه به‌عنوان نهاد زاینده شخصیت و هویت آینده‌سازان، باید محیطی باشد برای برافروختن چراغ دانایی و نه صرفاً محل انتقال محفوظات.

در این مسیر، مانع‌های تربیتی و آموزشی گاه چنان سهمگین‌اند که یادگیری را از معنا تهی می‌کنند. اما مدیر مدرسه، اگر نقش خود را به‌درستی بشناسد، می‌تواند نگهبان این معنا و ترمیم‌کننده مسیر آن باشد.

در سال‌هایی که توفیق خدمت در مدرسه‌های بخش لواسان و اداره آموزش و پرورش لواسانات، معاونت و مدیریت مدرسه‌های منطقه یک تهران را داشتم، همواره با دغدغه‌ای مهم مواجه بودم: چگونه می‌توان از دل محدودیت‌ها فرصت ساخت و از دل افت، انگیزش زاید؟ این دغدغه، دغدغه مشترک بسیاری از مدیران پر تلاش کشور است که تجربه‌هایشان چراغ این مقاله شده‌اند.

خود بنویسند. این نوشته‌ها محرک برگزاری کارگاه‌هایی درباره اضطراب امتحان و مهارت‌های یادگیری شد. در یک مدرسه شبانه‌روزی در شمال، دانش‌آموزی کم‌رو به سبب طرد خانوادگی در حال ترک تحصیل بود. مدیر مدرسه با دعوت از دانش‌آموزان قدیمی برای انتقال تجربه‌های موفق، الگویی درخشان ساخت که انگیزه او را بازگرداند.

مانع‌های نهادی و آموزشی

- یکنواختی روش تدریس و تمرکز بر معلم‌محوری؛
- غفلت از ارزشیابی‌های تشخیصی و تکوینی؛
- نبود نظام پایش افت تحصیلی؛
- کمبود منابع آموزشی و محدودیت کارکنان.

مدیر یک مدرسه پسرانه در منطقه ۱۸ تهران، با طراحی

لایه‌های مانع‌ها و جایگاه مدیر در بازآفرینی یادگیری

مانع‌های فردی یادگیری

- اضطراب، بی‌انگیزگی، خودکم‌بینی؛
- ناآشنایی با روش‌های مطالعه و هدف‌گذاری؛
- نبود مهارت‌های یادگیری فعال.

در مدرسه‌های دخترانه در منطقه محروم کرمان، مدیر مدرسه از معلم زبان انگلیسی خواست در ساعت‌های غیرآموزشی، جلسه‌هایی غیررسمی تحت عنوان «کافه مهارت» برگزار کند. دانش‌آموزانی که در کلاس رسمی منفعل بودند، در این محیط غیررسمی، به بحث، بازی، ترجمه ترانه و نوشتن خلاق پرداختند. نه‌تنها نمره‌های آن‌ها بهتر شد، بلکه اعتمادبه‌نفسشان نیز بالا رفت.

در مدرسه‌ای در تبریز، مدیر با راه‌اندازی «دفتر گفت‌وگوی آزاد»، به دانش‌آموزان اجازه داد از دغدغه‌ها و ترس‌های درونی

در مدرسه‌ای شبانه‌روزی در خراسان شمالی، دختری به علت ازدواج اجباری از تحصیل بازماند. مدیر با همراهی مشاور، مادر و مسئولان محلی، ضمن گفت‌وگو با خانواده، زمینه بازگشت او را فراهم کرد. نام این طرح را گذاشتند: «درس برای زندگی، نه فقط مدرک.»

در استان هرمزگان، مدیر مدرسه‌ای مرزی، در مواجهه با ترک تحصیل برخی دانش‌آموزان به دلیل کار در لنج‌ها، با طراحی برنامه «درس در بندر» اجازه داد دانش‌آموزان یک روز در هفته، از طریق معلم سیار، درس را در محل کار پدران‌شان یاد بگیرند.

مدیر مدرسه، رکن طلایی تحول تربیتی

در تمام این تجربه‌ها، یک عامل مشترک بود: نقش مدیر مدرسه به‌عنوان معمار امید و سازمان‌دهنده پیوندها. مدیری که از دفتر خود فراتر می‌رود، با کفش خاکی به کلاس می‌رود، با والدین هم‌دل می‌شود و با معلم خسته، هم‌زبان می‌شود، می‌تواند دیوارهای مانع‌های تربیتی را فرو ببرد.

نقش‌های راهبردی در کاهش افت تحصیلی و بازماندگی

- طراحی نظام رصد پنهان افت تحصیلی؛
- ایجاد کارگروه‌های پشتیبانی چندلایه (مشاور، معاون، معلم، والد)؛
- پویاسازی مدرسه از طریق رقابت‌های سالم یادگیری؛
- تقویت ارتباط خانواده با مدرسه از طریق آموزش والدگری؛
- بهره‌گیری از ظرفیت دانش‌آموختگان موفق، خیرین و دانشجویان محلی؛
- بازتعریف ارزشیابی به‌مثابه فرصت رشد، نه فقط نمره.

توصیه نهایی راهبردی

- مدرسه‌ای که در آن، مدیر هم شنوا باشد و هم پیگیر، هم اهل میدان باشد، هم اهل اندیشه، می‌تواند حتی در محروم‌ترین جغرافیا، نقشه یادگیری را رسم کند.
- آموزش امروز بیش از همیشه نیازمند رهبری است که ترکیبی از تجربه، انگیزش، تحلیل و اقدام بسازد؛ رهبری‌ای که «دانش‌آموز در خطر» را نسه تهدید آماری، بلکه فرصت تربیتی ببیند.
- از ورای روایت ده‌ها مدیر، یک پیام مشترک برمی‌خیزد: مدیران ستون‌های خاموش عدالت آموزشی‌اند.

منابع

۱. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰).
۲. زیرنظام راهبری و مدیریت تربیتی، وزارت آموزش و پرورش (۱۴۰۰).
۳. مطالعات افت تحصیلی و بازماندگی از تحصیل، شورای عالی آموزش و پرورش (۱۴۰۲).
4. UNESCO (2023) Education Reports: Inclusion and Equity.
۵. تجربه‌نگاری مدیران موفق آموزش و پرورش. دبیرخانه قطب آموزش مدیریت تربیتی (۱۴۰۱).

«طرح همیار یادگیری»، تعدادی از دانش‌آموزان متوسط را به کمک بار هم‌کلاسی‌های ضعیف تبدیل کرد. این طرح، بدون هیچ بودجه‌ای، با ابزار تشویقی ساده‌ای، باعث کاهش ۴۰ درصدی افت در امتحان‌های نوبت دوم شد. در دبیرستانی در لرستان، یک مدیر جوان، با کمک فارغ‌التحصیلان موفق مدرسه، «باشگاه آزمون سراسری خودگردان» راه‌اندازی کرد. داوطلبان سال قبل، هفته‌ای یک بار به مدرسه می‌آمدند و در برنامه‌ریزی، حل تمرین و انگیزش به بچه‌ها کمک می‌کردند. نتیجه این شد: افزایش میانگین قبولی در دانشگاه‌های دولتی.

مانع‌های اجتماعی و خانوادگی

- فقر، اشتغال کودکان، آسیب‌های اجتماعی؛
- گسست فرهنگی خانه و مدرسه؛
- ازدواج زودهنگام، مهاجرت، بی‌خانمانی آموزشی.